

Mesilastõugudest ja tõuparandusest Eestis

Kokkuvõtte loengust vabariiklikul mesinduspäeval Ülenurmel 25.07.2009.a.

Lektor Ilme Nõmmisto, lektorileping PR-5-1.4-11

Töö on teostatud Eesti mesindusprogrammi raames, mida toetab Euroopa Liit

Praegusel ajal pole Eestis tõenäoliselt ühtki mesilat, kus kõik mesilased oleksid tõupuhtad ehk üht ja sama tõugu. Aegajalt on sisse toodud küsitava päritoluga tõupuhtaid mesilasemasid Austriast, Soomest, Norrast, Ukrainast, Itaaliast, taskus aga ka Taanist, Saksamaalt ja mujalt.

Eelmise sajandi viimastel aastatel toodi Eestisse itaalia, kraini, karpaadi ja buckfasti mesilasemasid. Paljudel juhtudel jäi see ühekordseks verelisamiseks Eesti mesilastele, sest edaspidist valikut ja uuringuid nende sissetoomise mõju kohta ei ole tehtud. Eesti mesinduse suur viga ongi see, et kõiki välismaalt sissetoodud mesilasemasid peetakse ideaalseteks ja asutakse neid ilma valikuta paljundama.

Olgu mesilasemad sisse toodud kas tõuaretusega või tootmisega seotud mesilastest, vajavad nad kohanemisaega teiste kliimatiliste tingimustega, näiteks talveperioodi pikkus ja uus meetaimede kooslus. Sobivaks näiteks on siin 2003.a. talv, mil hukkusid eelkõige itaalia mesilaspered. Eelnevatel aastatel polnud korralikku talvekülma ja nii jäigi mulje, et itaalia mesilased on väga head. 2003.a. talv aga vaheldus sulade ja kõvade külmadega, mis viisid itaalia mesilaspered Ida-Eestis hukkamisele.

Eestis oleks vaja kaardistada kõik mesilad ja luua piirkonnad, kus kasvatatakse kindlasse rassi kuuluvaid mesilasi, sest erinevaid mesilasrassesse koos pidada ei saa nende röövimis- või varguselembuse tõttu. Seega oleks vajalik mesinikel endale selgeks teha, milline mesilasrass antud piirkonda sobib.

Mesilasrassidest

Euroopas on ajalooliselt levinud peamiselt kolm mesilasrassi, kelleks on tumemesilased (*Apis mellifera mellifera*), tähistusega N e. Nigra e. tumeded, kraini mesilased (*A. m. carnica*), tähistusega C - carnica ja itaalia mesilased (*A. m. ligustica*), tähistusega L - ligustica.

Algselt olid Eestimaal peamiselt Põhja -Euroopa variatsiooni kuuluvad tumemesilased (*A. m. mellifera*), kes olid levinud Norras, Rootsis. Soomes, Baltimaadel ja Venemaal. Praeguseks ajaks on tumemesilased oma asustusaladel tugeva itaalia ja kraini mesilaste surve all, mistõttu nende arvukus on tugevasti vähenenud.

Tumemesilased on tumedat värvi, laia keha ja tõmbi tagakehaga. Kolmanda tagakeha lüli seljalooke laius on keskmiselt 5 mm. Jalad on lühikesed. Tagakeha seljaloogitel on kitsad, kuid pika karvastikuga karvavööd. Lesed on tumedad, mesilasemad helepruunid. Tumemesilaste iminokk on suhteliselt lühike, pikkusega 5,9...6,4 mm, kubitaalindeks kui rassi tunnus on 60...65. Kubitaalindeks määratakse esitiiva kubitaalsulgude pikkuse suhtena

protsentides. Vahapeegel on viiendal kõhulookel kitsas ja sirge. Esitiiva pikkus on keskmiselt 9,7 mm, laius 3,2 mm. Ööpäevase töölise kehamass on keskmiselt 110 mg, viljastamata ema kehamass 190 mg, viljastunult 210 mg. Ema munevus ööpäevas on 1500...2000 muna. Meekaanetis on hele, kuna mee ja kärjekaane alla jääb õhk.

Tumemesilastel on nii häid kui halbu omadusi. Headeks omadusteks on vähene sülemlemistung, mida aga ei anna muuta ühegi tehnoloogilise võttega, kohastumus liblikõieliste korjele, v.a. punane ristik, nad taluvad talvesöödas lehemee olemasolu ja nad ei haigestu nii kergesti noseматоosi (kõhulahtisus) kui teised mesilasrassid.. Talvitumisel ei reageeri nad välistemperatuuride kõikumistele, sulade ja külmade vaheldumisele, mistõttu talvekobar püsib koos kevadeni ja talvine söödakulu on kuni 16 kg. Seega tumemesilased on hea talvekindlusega.

Halbadeks omadusteks tumemesilastel nende agressiivsus ja nad ärrituvad kiiresti pere läbivaatamisel. Tumemesilased jälitavad mesilas liikujaid veel mitu päeva peale pere läbivaatust. Kärgede väljavõtmisel pesast jooksevad mesilased kärje alumisse ossa ja jätavad haudme katmata, millest tuleneb haudme jahtumise oht. Väga raske on leida tumemesilaste ema, kuna ta peidab end taru nurkadesse.

Tumemesilased on laisad uute korjeallikate otsijad. Kui korjeallikas enam nektarit ei anna, käiakse veel mitu päeva seda kontrollimas, enne kui hakatakse otsima uut korjeallikat, mistõttu nende meetoodang on väiksem kui teistel mesilasrassidel. 2000.a saadi tumemesilastelt 18 kg mett pere kohta, samal ajal kui itaalia ja kraini mesilaste meetoodang pere kohta oli poole suurem. Tumemesilased sobivad hilissuvisele korjemaale, sest nende kevadine areng on hiline ja aeglane.

Balkanil, Kesk Euroopas ja Ukrainas on levinud **kraini** (*A.m. carnica*) **mesilased**, kes jagunevad mitmeks variatsiooniks. Eestisse on toodud alamaustria kraini mesilasi ja karpaadi mesilasi.

Kraini mesilased on sihvaka kehaga, mille tagaosa teravneb torpeedokujuliselt. Värvuselt on nad mustad või pruunid, kaetud laiade hallikate karvavöödega. Karvastik on lühike või keskmine, mistõttu näivad nad kärjel hallikatena. Lesed on hallid või pruunikashallid. Seljalooke laius on 4,5 mm, iminokk 6,4...7,0 mm, kubitaalindeks 45...50, tiiva keskmine pikkus on 9,8 mm, laius 3,5 mm. Suur tiiva pindala tagab kraini mesilastele hea lennuvõime. Viljastumata ema kaalub 185 mg, viljastunult 205 mg. Emade ööpäevane munevus on 1400...2000 muna.

Kraini mesilaste plussiks on kevadine varane ja kiire areng, mistõttu sobivad nad kevadisele ja varasuvisele korjemaale. Nad otsivad agaralt uusi saagiallikaid ja lülituvad kiiresti uutele toiduallikatele. Iseloomulik on neile hommikune varane ja õhtul hiline tarust väljalend.

Tänu pikale iminokale on nad head punase ristiku tolmeldajad ja sealt nektari toojad. Enne tarru sisselendu hõljuvad nad üles-alla taru sissepääsu ees otsekui kontrollides õige taru olemasolu. Head orienteerujad. Iseloomult on nad rahulikud ja püsivad taru läbivaatamisel kärjel.

Emad lõpetavad munemise augustikuul ja pere läheb talvituma väikesearvulisena. Seega tuleb kraini mesilaste lisaõtmist alustada juba augustikuu algul. Talvine söödakulu pere kohta on keskmiselt 20 kg ja nad taluvad talvesöödas ka lehemee olemasolu. Talvel roojavad nad taru seintele, mitte aga kärgedele, nagu seda teevad tumemesilased.

Haudmehaiguste suhtes on kraini mesilased küllaltki vastupidavad. Kraini mesilaste suureks puuduseks on nende suur sülemlemistung, mida on võimalik vastavate abinõudega vältida või muuta. Selle vältimiseks tuleb pesa laiendamisel panna korraga tarru neli kärjeraami korraga.. Puuduseks on ka see, et nad kaitsevad pesa halvasti võõraste - kärjekoi, itaalia mesilaste eest.

Viimastel aastatel on Venemaal palju kiidusõnu saanud kraini mesilaste karpaadi alamrass, kes on osutunud vastupidavaks nii Siberis kui Leningradi oblastis. Ka Eestisse on neid toodud. Karpaadi mesilased sarnanevad välimuselt kraini mesilastele. Nad on talvekindlad ja väheagressiivsed. Peredest sülemleb alla 5%. Pesa läbivaatusel jäävad nad kärjele. Suureks iseärasuseks on nende võime minna nektarikorjele juba 8%- lise suhkrusisalduse puhul nektaris, teised mesilasrassid teevad seda alles 25...30%- lise suhkrusisalduse puhul. Orienteerumisvõime on neil väga hea, mistõttu nad ei eksi võõrastesse peredesse ning on sobivad pidamiseks paviljonides. Kevadine areng on kiire.

Nii tumemesilaste kui kraini mesilaste levikule avaldavad survet **itaalia mesilased** (*A. m. ligustica*), kes on pärit lõunapoolt Alpe. Eriti levinud on itaalia mesilased Ameerikas ja ka Eestisse on korduvalt toodud itaalia mesilasemasid. Ameerikas on itaalia mesilased segunenud teiste mesilasrassidega ning moodustvad mongreelide ehk segavereliste populatsioone.

Itaalia mesilased on keskmise suurusega, pika keha ja saledate jalgadega. Tagakeha üks või kolm seljaloiget on kollased, tagakeha tipp on tume.. Tagakeha on torpeedokujuline, teravnev. Karvavööd on keskmise laiussega või laiad, karvastik on viiendal seljalookel lühike ja kollakas. Iminokk on suhteliselt pikk - keskmiselt 6,4...7,0 mm, mistõttu sobivad nad ristiku korjele. Tagakeha kolmanda seljalooke laius on 4,8 mm, esitiiva pikkus on keskmiselt 9,5 mm, laius 4,1 mm, mis tagab neile hea lennuvõime.. Kubitaalindeks on itaalia mesilastel kõige väiksem - 40...45. Ööpäevane tööline kaalub 115 mg, viljastamata ema kaalub 190 mg, viljastunult 210 mg. Ema ööpäevane munevus on 1500...2500 ehk kõige suurem võrreldes teiste mesilasrassidega. Meekaanetis on tume või segakaanetis.

Iseloomult on nad rahulikud ja püsivad kärgedel pesa läbivaatusel, isegi ema jätkab tarust väljavõetud kärjel munemist. Uute korjeallikate otsimisel ja saagi hankimisel võõrastest tarudest on nad väga leidlikud. Nende sülemlemistung on väike ja neil kevadine varane ja sügisene hiline haudme areng. Sülemlemismeeleolu on võimalik kõrvaldada. Itaalia mesilasemade munemisvõime on väga suur, isegi korjevaesel ajal jätkab ema munemist, nii et töölised kannavad hukkunud hauet tarust välja, aga ema muneb edasi. Suure munemisvõime pärast on vaja itaalia mesilasemad väljavahetada igal aastal.

Itaalia mesilastel on meie kliima tingimustes mitu ebasobivat omadust. Kuna neil on sügisel tarus väga hiline haue - september, oktoober, siis nad lähevad

talvituma suurearvulisena. Talvine söödakulu on üle 25 kg. Talvine mesilaste kadu on suur. Nii oli 2002-2003 a. oktoobrikuus veel tarudes palju hauet. Oktoobrikuu keskel aga tuli järsk külmalaine, mistõttu haue hukkus ja pered ei saanud moodustada korralikku talvekobarat ning tulemuseks oli paljude perede hukkumine.

Suureks paheks itaalia mesilastel on reageerimine talvistele temperatuuri kõikumistele, mistõttu talvine söödakulu on suur. Sulade saabumisel veebruaris-märtsis hakkab ema juba munele ja kevadiste külmade ajal ei suuda pere pesas säilitada haudme jaoks vajalikku temperatuuri, mistõttu varane haue võib hukkuda.

Itaalia mesilased ei talu talvesöödas lehemett, mis tekitab neil kõhulahtisust ja perede hukku. Nad haigestuvad kergesti noseematoosi ja haudmehaigustesse.

Üks nende suur pahe on eksimine võõrastesse peredesse, mis on ilmselt seotud nende vargus- ja röövimishimuga. Nõrkadelt peredelt röövitakse kogu mesi ja ema tapetakse. Sagedase võõrastesse peredesse eksimise tõttu on nad haiguste edasikandjad. Itaalia mesilased ei sobi koospidamiseks kraini ja tumemesilastega.

Eestisse on toodud ka Inglismaal aretatud **buckfasti mesilasi**, kelle aretuses on kasutatud tumemesilasi, itaalia ja kraini mesilasi. Peres on nii tumedaid kui kollaseid mesilasi.

Buckfasti mesilased on rahulikud ja püsivad hästi tarust väljavõetud kärgedel, on suhteliselt sülemlemiskained. Sülemlemismeeleolu saab likvideerida juba sülemikuppude eemaldamisega. Perede areng on kiire, mistõttu vajavad suuri korpustarusid. Tarud tuleb paigutada suhteliselt kaugele üksteisest, kuna neil mesilastel on halb orienteerumisvõime ja nad eksivad kergesti võõraste tarru. Kalduvad varastama. Ema ei katkesta munemist ka korjevaesel ajal, mistõttu pere võib nälga surra. Talvituvad suurearvulisena ja söödakulu talvel on suur. Kevadine areng on kiire. Koguvad palju õietolmu. Sobivad pidamiseks merelise kliimaga aladel ranniku ja saarte piirkonnas. Ristumisel kraini või tumemesilastega on I põlvkonna ristandid agressiivsed ja kurjad.

Eelpool toodud mesilasrasside ülevaade näitab, et mesilasrassi valik sõltub eelkõige korjema iseloomust. Varajane korjema sobib kraini mesilastele, soe suvi itaalia mesilastele. Kuid üht asja peab kindlasti arvestama, et itaalia mesilased ei sobi koospidamiseks kraini ja tumemesilastega. Seetõttu oleks õige kujundada eraldi piirkonnad itaalia ja kraini mesilaste pidamiseks.